

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

ПРАВОВА СТАТИСТИКА

Методичні вказівки до семінарських занять та самостійної роботи
для здобувачів вищої освіти денної форми навчання
спеціальності 081 «Право»

за освітньо-професійними програмами: «Кримінальна юстиція (Суд.
Прокуратура. Адвокатура), «Трудове право та правове забезпечення
управлінської діяльності», «Правове забезпечення підприємницької
діяльності»

Обговорено і
рекомендовано на засіданні
кафедри кримінального
права та правосуддя
Протокол № 3
Від «30» вересня 2019 р.

Правова статистика. Методичні вказівки до семінарських занять та самостійної роботи для здобувачів вищої освіти денної форми навчання спеціальності 081 «Право» за освітньо-професійними програмами: «Кримінальна юстиція (Суд. Прокуратура. Адвокатура)», «Трудове право та правове забезпечення управлінської діяльності», «Правове забезпечення підприємницької діяльності» / Укл. : Головатенко І.М. – Чернігів : ЧНТУ, 2019. – 52 с.

Укладач: Головатенко І.М., асистент кафедри кримінального права та правосуддя

Відповідальна за випуск: Коломієць Н.В., завідувачка кафедри кримінального права та правосуддя, кандидат юридичних наук, професор кафедри

Рецензент: Пузирний В.Ф., доктор юридичних наук, професор кафедри трудового права, адміністративного права та процесу ННІ права і соціальних технологій Чернігівського національного технологічного університет

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ.....	6
2. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	8
3. ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ.....	9
4. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ.....	9
5. САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ.....	39
6. МЕТОДИ НАВЧАННЯ.....	48
7. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ.....	48
8. ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ.....	48
9. РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ.....	50
10. ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНА ТА ECTS.....	51
11. МІНІМАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ЗНАНЬ ТА ВМІНЬ.....	51
12. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	52

ВСТУП

Правова статистика, як навчальний предмет, є вибірковою дисципліною для здобувачів вищої освіти всіх форм навчання спеціальності 081 Право. Основні завдання підготовки полягають в тому, щоб закласти основи правових аспектів підготовки майбутніх юристів, в т.ч. сформувані у студентів систему знань щодо суті й соціального значення правової статистики, сучасних тенденцій їх розвитку; прищепити навички самостійного і ефективного їх використання з урахуванням світових тенденцій діяльності правової системи в Україні.

Правова статистика – система концепцій і методів загальної теорії статистики, що застосовуються при вивченні кількісної сторони масових явищ і процесів, що стосуються діяльності правоохоронних органів, тенденцій і закономірностей розвитку в конкретних умовах місця і часу в нерозривному зв'язку з їх якісними характеристиками.

Правова статистика є наукою, яка своїми показниками визначає кількісну сторону різних соціальних явищ, пов'язаних із застосуванням норм права і реалізацією правової відповідальності: характеризує рівень, структуру і динаміку, причини та умови проявів різних правопорушень та заходи щодо боротьби з ними в конкретних умовах і простору і часу.

Показники правової статистики дають можливість визначити рівень правопорядку в суспільстві завдяки цифровій характеристиці всіх правопорушень, зареєстрованих правоохоронними органами, а також заходи, спрямовані на боротьбу з цими правопорушеннями. Використовуючи дані правової статистики, можна також охарактеризувати діяльність органів внутрішніх справ, прокуратури, судів загальної і конституційної юрисдикції, установ виконання покарань та інших органів, які виконують юрисдикційні функції, виявити недоліки, які мали місце в роботі цих органів.

Вивчення статистичної науки має важливе значення в підготовці висококваліфікованих фахівців у галузі юриспруденції, оскільки для науково обґрунтованого пізнання тенденцій і закономірностей розвитку суспільного життя, до якого належать і правові явища, обов'язково необхідно уміти їх аналізувати, саме тому юрист повинен знати та вміти застосовувати методи і прийоми статистичного аналізу розвитку суспільних явищ.

Використання статистичних методів дослідження дозволяє дослідити здобувачам вищої освіти особливості суспільного розвитку держав, оцінювати ефективність діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинами та іншими правопорушеннями. Отже, за умови використання правниками результатів статистичних досліджень буде формуватися найбільш об'єктивне уявлення про реалії соціального буття.

Розв'язання задач є окремою формою вивчення правової статистики. Дисципліна має своїм спрямуванням оволодіння студентами навичками практичного застосування статистичного теоретичного апарату.

Розв'язувати задачу необхідно письмово, обов'язково наводити основну аргументацію висновку. Цьому має передувати вивчення спеціальної літератури.

Обґрунтовуючи своє рішення на практичному занятті, студенти повинні детально проаналізувати отримане рішення й відповісти на всі поставлені питання. Рішення має бути мотивованим та підкріплене теоретичними положеннями.

Основне завдання самостійної роботи студентів – сформуванню вміння поглиблювати власні знання шляхом особистого пошуку і формування інтересу до творчого підходу при опрацюванні навчального матеріалу з дисципліни, а також вміння користуватися рекомендованою літературою, міжнародно-правовими нормами, аналізувати прочитане у вигляді тез, конспекту, рефератів.

Самостійна робота студентів містить у собі:

- підготовку до аудиторних занять (лекційних та практичних);
- виконання відповідних завдань з навчальної дисципліни протягом семестру;
- самостійну роботу над окремими темами навчальної дисципліни відповідно до навчально-тематичного плану;
- підготовку до практичних занять та виконання завдань, передбачених робочою програмою дисципліни;
- виконання індивідуального навчально-дослідного завдання (ІНДЗ);
- підготовку до усіх видів контрольних випробувань (залікових, підсумкових тощо);
- участь у студентських наукових і науково-практичних конференціях, семінарах тощо.

У результаті вивчення даної навчальної дисципліни студент повинен:

Знати:

- науково-статистичні методи;
- організацію статистичного спостереження;
- показники, за допомогою яких дається характеристика кримінально-правових, кримінологічних, цивільно-правових та адміністративно-правових явищ;
- методику їх обчислення, прогнозування того чи іншого правового явища.

Вміти:

- заповнювати документи первинного обліку, які існують у правоохоронних органах на даний час;
- обчислювати і аналізувати систему показників, які характеризують кримінально-правові, цивільно-правові та адміністративно-правові явища;
- давати комплексну характеристику статистичних показників та їх оцінку з урахуванням тенденцій очікуваних змін.

1. ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи правової статистики

Тема 1. Предмет і метод статистичної науки

Поняття та історія розвитку статистики. Предмет статистичної науки. Поняття про закон великих чисел, динамічні та статистичні закономірності. Методологія, методи та етапи статистичної науки. Види господарського обліку. Галузі статистичної науки.

Тема 2. Статистичне спостереження явищ і процесів правової діяльності

Поняття статистичного спостереження: цілі і завдання. Організаційні форми, види і способи спостереження. Організація статистичного спостереження. Помилки статистичного спостереження і способи контролю зібраних даних.

Тема 3. Документи первинного обліку та статистична звітність правоохоронних органів

Поняття про статистичні формуляри. Види документів первинного обліку для реєстрації та обліку злочинів. Документи первинного обліку злочинів, осіб, які їх вчинили, та кримінальних справ в правоохоронних органах. Види документів первинного обліку органів суду. Поняття про статистичну звітність, та їх види.

Змістовий модуль 2. Зведення і групування матеріалів статистичного спостереження. Узагальнюючі показники і прийоми аналізу матеріалів правової статистики

Тема 4. Зведення та групування статистичних даних

Поняття статистичного зведення та його види. Поняття і види групувань. Прийоми статистичних групувань. Ряди розподілу, їх види, принципи побудови. Статистичні таблиці.

Тема 5. Абсолютні та відносні величини

Поняття узагальнюючих показників. Абсолютні статистичні величини. Поняття відносних величин та форми їх вираження. Види відносних величин

Тема 6. Середні величини та показники варіації.

Поняття і види середніх величин. Середня арифметична величина: проста і зважена. Середня геометрична величина. Мода і медіана. Показники варіації правових ознак.

Тема 7. Ряди динаміки та їх застосування у правовій статистиці

Поняття рядів динаміки та їх класифікація. Система показників, що використовуються в ході аналізу динаміки правових явищ і процесів. Основні прийоми аналізу динаміки правових явищ і процесів.

Тема 8. Індеси у правовій статистиці

Поняття статистичних індесів та їх класифікація. Агрегатна форма індесів. Поняття середніх індесів. Базисні та ланцюгові індеси.

2. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем		Кількість годин для денної форми навчання				
		Всього	У тому числі			
			Лек.	Пр.	Лаб.	С.р.
1	2	3	4	5	6	7
Змістовий модуль 1. Загальна теорія правової статистики						
1	Предмет і метод статистичної науки	6	2	-	-	8
2	Статистичне спостереження явищ і процесів правової діяльності	10	2	2	-	6
3	Документи первинного обліку та статистична звітність правоохоронних органів	8	2	-	-	6
Всього за модуль 1		24	6	2	0	16
Змістовий модуль 2. Зведення і групування матеріалів статистичного спостереження. Узагальнюючі показники і прийоми аналізу матеріалів правової статистики						
4	Зведення та групування статистичних даних	14	2	2	-	10
5	Абсолютні та відносні величини	12	2	2	-	8
6	Середні величини та показники варіації	16	2	4	-	10
7	Ряди динаміки та їх застосування у правовій статистиці	12	2	2	-	8
8	Індеси у правовій статистиці	12	2	2	-	8
Всього за модуль 2		66	10	12	-	44
Усього годин за дисципліну		90	16	14	0	60

3. ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Статистичне спостереження явищ і процесів правової діяльності	2
2	Зведення та групування статистичних даних	2
3	Абсолютні та відносні величини	2
4	Середні величини та показники варіації	4
5	Ряди динаміки та їх застосування у правовій статистиці	2
6	Індекси у правовій статистиці	2
Разом		14

4. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Змістовий модуль 1. Загальна теорія правової статистики

Семінарське заняття 1

Тема: Статистичне спостереження явищ і процесів правової діяльності

План

1. Поняття, мета та завдання статистичного спостереження. Основні організаційні форми статистичного спостереження.
2. Поняття об'єкту статистичного спостереження.
3. Види статистичного спостереження.
4. Контроль даних статистичного спостереження.

Основні теоретичні відомості:

Статистичне спостереження являє собою планомірний, науково організований процес збирання даних щодо масових явищ та процесів, які відбуваються в різних сферах життя України та її регіонів, шляхом їх реєстрації за спеціальною програмою, розробленою на основі статистичної методології.

Мета статистичного спостереження – зібрати якісний матеріал на основі чіткого визначення ознак досліджуваного явища для формування правильних, достовірних висновків щодо цього явища.

Інформація, отримана шляхом статистичного спостереження повинна бути достовірною, носити масовий характер та бути порівняною, тобто вираженою в таких одиницях виміру, які роблять можливим її порівняння з аналогічною інформацією.

Об'єктом статистичного спостереження називаються ті суспільні процеси і явища, які підлягають статистичному дослідженню. Об'єкти правової статистики диференціюються залежно від галузей правової статистики.

До організаційних форм проведення статистичного спостереження відносяться звітність та спеціально організовані спостереження.

Основні поняття: звітність, програма спостереження, генеральна сукупність, вибіркова сукупність, помилки реєстрації, репрезентативність.

Теми рефератів та доповіді

1. Поняття, мета і завдання статистичного спостереження як етапу статистичного дослідження.

2. Поняття плану статистичного спостереження. Визначення об'єктів статистичного спостереження у різних галузях правової статистики. Особливості відображення об'єктів правової статистики. Одиниця спостереження, одиниця сукупності і одиниця виміру в правовій статистиці.

3. Основні форми, види і способи статистичного спостереження.

4. Суцільне і несучільне статистичне спостереження.

Питання для самостійного опрацювання

1. Правила побудови програми статистичного спостереження.

2. Спеціально-організоване статистичне спостереження.

3. Помилки статистичного спостереження та їх види.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке критичний момент і час спостереження.

2. Виділити переваги вибіркового спостереження у порівнянні із суцільним видом спостереження.

3. Розкрити види контролю даних статистичного спостереження.

4. Назвати методи формування вибіркової сукупності.

Практичні завдання

1. Проаналізуйте конкретну програму статистичного спостереження з точки зору дотримання правил складання програми, запропонованими А. Кетле.

2. Складіть програму статистичного спостереження в галузі кримінально-правової статистики.

3. Складіть план вибіркового спостереження в галузі цивільно-правової статистики.

4. Визначте об'єкт, одиницю спостереження та одиницю сукупності при: а) перепису населення; б) обліку злочинності; в) обліку звільнених від відбування покарання.

5. Визначте об'єкт спостереження, одиницю спостереження і одиницю статистичної сукупності спостережень, побудованих на основі таких документів первинного обліку правопорушень:

- 5.1. Статистична картка на виявлений злочин.
- 5.2. Статистична картка на особу, яка вчинила злочин.
- 5.3. Статистична картка про рух кримінальної справи.
- 5.4. Статистична картка на підсудного.
- 5.5. Книга обліку роботи прокурора по нагляду за законністю затримання осіб в адміністративному порядку.
- 5.6. Книга обліку роботи прокурора про участь у судових засіданнях по цивільних справах.
- 5.7. Статистична картка на скаргу.

6. Складіть формуляр для статистичного обстеження причин дитячої злочинності в окремому районі.

7. Складіть формуляр для статистичного обстеження роботи прокурора по нагляду за додержанням законності у місцях застосування заходів примусового характеру.

8. Складіть формуляр для статистичного обстеження причин ухилення від сплати податків суб'єктами підприємницької діяльності.

9. Виконайте логічний контроль «Статистичної картки на підсудного» і вкажіть, в яких відповідях допущені помилки:

1. Прізвище, ім'я, по батькові: Котов Борис Іванович
2. Стать: чоловіча.
3. Вік: 23 роки
4. Заняття: перебуває на обліку в службі зайнятості
5. Керівник підприємства державного сектора
6. Освіта: неповна середня
7. Минула судимість: має одну незняту судимість
8. Місце скоєння злочину: селище міського типу
9. Об'єкт злочинних посягань: приватна власність
10. Злочин вчинено працівником даного підприємства.

10. Виконайте логічний контроль і вкажіть, в яких відповідях «Статистичної картки на особу, яка вчинила злочин» допущені помилки:

1. Прізвище, ім'я, по батькові: Фуфін Пилип Єфремович
2. Стать: чоловіча.
3. Громадянство: особа без громадянства
4. Національність: українець
5. Дата народження: 1 січня 1950 року
6. Вік: 13 років
7. Мета приїзду: нелегальна
8. Освіта: вища
9. Рід занять, посада: державний службовець
10. В якій групі скоєно злочин: неповнолітніх.
11. Ступінь співучасті: підмовник

Чи вважаєте ви можливим виправлення помилок?

Література

1. Про державну статистику: Закон України від 17.09.1992 // Відомості Верховної Ради України – 1992. – № 43.
2. Бруснікіна С.Н. Правова статистика: Навчально-методичний комплекс. - М.: Изд. центр ЕАОІ, 2008. – 226 с.
3. Голіна В.В. Правова статистика/ За ред. В.В. Голіної. – Х. –Право, 2009. – 196 с.
4. Герасименко С.С. Статистика: підручник /С.С. Герасименко та ін. 2-е вид. перероб і доп. К.: КНЕУ, 2009. – 467 с.
5. Грабовецький Б.Є. Загальна теорія статистики: Навчальний посібник. Вінниця.: ВДТУ, 2007. – 147 с.
6. Захожай В.Б., Федорченко В.С. Правова статистика: Навч. посіб. – К. МАУП, 2003. – 368 с.
7. Мармоза А. Т. Правова статистика [текст] підручник / А. Т. Мармоза – 2-ге вид. перероб. та доп. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 528 с.
8. Правова статистика: Підручник / Моїсєєв Є. М., Джужа О. М., Василевич В. В. та ін.; За заг. ред. професора О. М. Джужи. – К.: Атіка, 2008 – 392 с.
9. Савюк Л. К. Правова статистика: Підручник. – М., МАУП, 2004. – 588 с.

Змістовий модуль 2. Зведення і групування матеріалів статистичного спостереження. Узагальнюючі показники і прийоми аналізу матеріалів правової статистики

Семінарське заняття 2

Тема: Зведення та групування статистичних даних

План

1. Поняття статистичного зведення та його види.
2. Поняття і види групувань.
3. Прийоми статистичних групувань.
4. Статистичні ряди розподілу.

Основні теоретичні відомості:

Зведення – це комплекс послідовних операцій з узагальнення конкретних поодиноких факторів, які утворюють сукупність, для виявлення типових рис і закономірностей, що належать досліджуваному явищу в цілому.

Зведення може бути просте і складне. Просте зведення – це простий підрахунок підсумків первинних статистичних даних. Складне зведення передбачає групування, види групувальної ознаки, встановлення меж групування, підрахунок групових і узагальнюючих підсумків, а також викладення результатів зведення у вигляді таблиць чи графіків.

Одним із найважливіших методів статистики є групування.

Під групуванням в статистиці розуміють розподіл одиниць статистичної сукупності на групи, однорідні в якому-небудь суттєвому відношенні.

Ряд розподілу – групування одиниць сукупності за однією ознакою. Якщо в основу ряду розподілу покладена атрибутивна ознака, то і ряд називається атрибутивним. Якщо ряд розподілу утворений за кількісною ознакою, то він називається варіаційним. Варіаційні ряди розподілу складаються з двох елементів – варіант і частот.

Основні поняття: статистичний підмет, статистичний присудок, статистична таблиця, інтервал, ряд розподілу, варіанта, частота.

Теми рефератів та доповіді

1. Поняття і види статистичного зведення. Основні положення теорії угруповань. Види угруповань.
2. Статистичні таблиці: пропоновані вимоги і правила побудови.
3. Статистичні графіки, їх роль і значення у вивченні соціально-економічних явищ.
4. Автоматизовані системи обробки даних юридичної статистики та їх публікація.

Питання для самостійного опрацювання

1. Основні положення методології статистичних групувань.
2. Табличний метод у правовій статистиці.
3. В яких випадках ряд розподілу зображують за допомогою огіви, полігону, гістограми і кутуляти.
4. Роль і завдання статистичних групувань.

Питання для самоконтролю:

1. Розкрити співвідношення поняття «зведення» і поняття «групування».
2. Охарактеризувати групувальні ознаки.
3. Розкрити види групування.
4. Назвати правила побудови статистичних таблиць.
5. Розкрити графічний метод в правовій статистиці.
6. Наведіть приклади кожного з основних видів групувань.

Практичні завдання

Задача 1

Особи, засуджені за злочини економічної спрямованості, мали таку освіту: професійно-технічну, повну вищу, базову вищу, повна загальну середню, професійно-технічну, базову загальну середню, базову вищу, повну вищу, професійно-технічну, базову вищу, повну вищу, повну загальну середню, повну вищу, повну загальну середню, повну вищу, професійно-технічну,

повну загальну середню, повну вищу, професійно-технічну, повну вищу.

Згрупуйте їх за рівнем освіти. Який вид групування Вами застосовано і яка групувальна ознака за видом?

Задача 2

Слідчими прокуратури міста в 2013 році було розслідувано в строк до одного місяця 198 кримінальних справ, від одного до двох місяців – 57 справ, а понад два місяці – 43 кримінальних справи. Побудуйте статистичний ряд і вкажіть вид проведеного групування.

Задача 3

Адміністративні правопорушення призвели до стягнення таких сум штрафу в гривнях: 770, 820, 810, 733, 826, 720, 707, 754, 895, 766, 693, 744, 825, 806, 757, 788, 619, 822, 812, 712, 672, 732, 663, 823, 814, 715, 676, 737, 668, 829, 815, 804, 786, 766, 847, 765.

Побудуйте інтервальний ряд розподілу за сумою стягненого штрафу, утворивши 4 групи з рівними інтервалами.

Задача 4

Є дані про строки позбавлення волі засуджених по району (років):

1, 3, 5, 10, 15, 12, 5, 4, 3, 2, 2, 8, 9, 7, 4, 2, 1, 3, 10, 6, 5, 3, 2, 1, 5, 3, 1, 4, 2, 3, 8, 7, 2, 5, 2, 1, 1, 3, 9, 10, 1, 1, 2, 3, 5, 6, 1, 2, 4, 3.

Згрупуйте засуджених за строком позбавлення волі, створивши дискретний ряд розподілу. У кожній групі обчисліть кількість засуджених в абсолютному вираженні й у відсотках до результату.

За отриманими даними утворіть інтервальний ряд розподілу, об'єднавши засуджених у п'ять груп із рівними інтервалами.

Задача 5

У статистичних картках на підсудного, які надійшли до обласного управління юстиції із районних судів для обробки та зведення, були вказані такі строки позбавлення волі (в роках) кожному підсудному за скоєні ним злочини: 5, 8, 2, 4, 3, 5, 10, 6, 3, 4, 2, 4, 4, 3, 5, 6, 7, 1, 2, 4, 8, 5, 2, 6, 3, 10, 4, 9, 2, 3, 7, 3, 4, 3, 5, 6, 3, 5, 3, 5, 2, 3, 5, 2, 15, 3, 8, 6, 5, 3, 2, 7, 6, 4, 3, 2, 1.

За цими даними побудуйте групування засуджених за строками позбавлення волі, утворивши відповідно до діючих форм статистичної звітності такі групи: а) до 1 р. включно; б) від 1 до 2 р. включно; в) від 2 до 3 р. включно; г) від 3 до 5 р. включно; д) від 5 до 8 р. включно; е) від 8 до 10 р. включно; є) від 10 до 15 р. включно.

Яке це групування? Яке статистичне завдання воно вирішує?

Задача 6

У статистичних картках на підсудного, які надійшли до обласного відділу юстиції із районних судів для зведення, були зареєстровані злочини, які передбачені статтями Кримінального кодексу України: 206, 211, 88, 206,

86, 98, 95, 85, 81, 224, 145, 205, 226, 94, 84, 91, 109, 165, 140, 215, 141, 144, 83, 101, 102, 193, 215, 206, 105, 140, 178, 102, 98, 83, 140, 93, 94, 140, 141, 140, 142, 141, 117, 117, 111, 114, 81, 144, 121, 117, 188¹, 147, 208, 140, 195, 140, 141, 142, 117, 140, 141, 140, 206, 140.

Проведіть групування за главами Особливої частини Кримінального кодексу України. Яке це групування? Яке статистичне завдання воно вирішує?

Задача 7

У статистичних картках на підсудного, які надійшли до обласного управління юстиції із районних судів для зведення, було зареєстровано такий віковий склад засуджених за крадіжку особистого майна громадян: 24, 18, 22, 17, 16, 25, 18, 20, 21, 17, 16, 19, 20, 18, 21, 20, 17, 30, 23, 27, 35, 21, 18, 21, 21, 25, 17, 18, 119, 18, 20, 16, 21, 18, 21, 18, 18, 18, 20, 18, 19, 18, 18, 19, 18, 21, 23, 20, 18, 18, 19, 20, 27, 19, 25, 18, 21, 27, 17, 34, 16, 35, 17, 32, 30, 17, 19, 20, 18, 19, 19, 23, 19, 19, 29, 21, 19, 18, 20, 21, 23, 25, 17, 18, 18, 19, 18, 18, 16, 19, 17, 16, 19, 22, 20, 22, 22, 23, 21, 18, 19, 18, 19, 24, 21, 23, 24, 24, 29, 25, 27, 26, 22, 28, 29, 30, 24, 28, 26, 29, 19, 22, 19, 18, 18, 19, 20, 19, 20, 21, 18, 24, 19, 19, 23, 19, 19, 24, 22, 21, 20, 37, 39, 40, 42, 33, 40.

Проведіть групування за віком засуджених за крадіжки, утворивши п'ять груп. За результатами групування побудуйте таблицю. Яке це групування? До якого виду належить таблиця?

Література

1. Про затвердження та введення в дію Інструкції по судовій статистиці: Наказ Міністерства юстиції України від 28 липня 1994 р. № 21/5 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SA13047.html.

2. Джужа О.М. Правова статистика: курс лекцій / За заг. ред. О.М. Джужи. – К.: Правові джерела, 2009. – 336 с.

3. Захожай В.Б., Федорченко В.С. Правова статистика: Навч. посіб. – К. МАУП, 2003. – 368 с.

4. Мармоза А. Т. Правова статистика [текст] підручник / А. Т. Мармоза – 2-ге вид. перероб. та доп. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 528 с.

5. Правова статистика [Текст] : методичні вказівки щодо проведення практичних занять і самостійної роботи / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України»; [уклад. М. В. Плотнікова]. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – 54 с.

6. Правова статистика: Підручник / Моїсєєв Є. М., Джужа О. М., Василевич В. В. та ін.; За заг. ред. професора О. М. Джужи. – К.: Атіка, 2008 – 392 с.

Семінарське заняття 3

Тема: Абсолютні та відносні величини

План

1. Поняття про абсолютні величини та їх види.
2. Абсолютні статистичні величини.
3. Відносні величини, їх види та способи обчислення.

Основні теоретичні відомості:

Підсумкові дані щодо досліджуваної сукупності загалом, її окремих груп і підгруп являють собою узагальнені показники. Вони можуть бути абсолютними і відносними. Розрізняють два види абсолютних величин: індивідуальні й загальні (сумарні).

Для вираження абсолютних величин статистика застосовує такі одиниці виміру:

1. натуральні одиниці.
2. трудові одиниці.
3. грошові одиниці.
4. одиниці часу.

Абсолютні величини (або абсолютні статистичні величини) виражають обсяги, розміри та рівні процесів і явищ.

Відносні величини – це статистичні показники, які виражають кількісне співвідношення між явищами суспільного життя. Це – узагальнюючий показник, який дає міру співвідношення двох порівнювальних абсолютних величин, одна з яких береться з базового рівняння (називається базовою величиною), а ту, яку порівнюють з базовою – порівнювальна.

Основні поняття: абсолютна величина динаміки, відносна величина динаміки, узагальнюючі показники, відносна величина структури, відносна величина динаміки, натуральні одиниці виміру.

Теми рефератів та доповіді

1. Види абсолютних і відносних величин, їх природа, пізнавальні властивості і умови застосування в соціально-економічному аналізі.
2. Абсолютні величини у правовій статистиці: теорія і практика застосування методу абсолютних величин в правовій статистиці.
3. Принципи організації статистики в Україні. Завдання державної статистики України в сучасних умовах.

Питання для самостійного опрацювання

1. Одиниці виміру абсолютних величин. Особливості їх використання в правовій статистиці.
2. Форми вираження відносної величини. Вибір бази порівняння. Проблема порівнянності при побудові відносних величин.

3. Рівень злочинності, рівень судимості та коефіцієнти злочинності. Техніка їх обчислення.

4. Понятті відсотку розкриття злочинів. Техніка його обчислення.

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризувати значення відносних величин в правовій статистиці.
2. Які вимоги висуваються до використання абсолютних величин у правовій статистиці.
3. Які натуральні показники є елементами статистичної звітності.
4. Взаємозв'язок абсолютних і відносних величин, необхідність їх комплексного застосування.

Практичні завдання

Задача 1

Маємо наступні дані про кількість загиблих в м. Києві за ознакою статі у 2011-2012 рр.:

Таблиця 1

Розподіл загиблих в м. Києві за ознакою статі		2011	2012
Всього загиблих		1329	1404
У тому числі	чоловіків	999	1054
	жінок	330	350

Визначити відносні величини динаміки кількості загиблих в м. Києві за вказаний період.

Відповідь

Відносна величина динаміки – це відносна величина, яка показує відношення досягнутого рівня розвитку явища до рівня, який існував до того, або відносно еталона, норми, стандарту. Характеризує розвиток явища в часі і просторі.

$$y_{\partial} = \frac{y_1}{y_0},$$

де y_1 – величина явища, що порівнюється,
 y_0 – база порівняння.

$U_{\text{д.чол.}} = \frac{1054}{999} * 100\% = 105.5\%$. Тобто, кількість загиблих чоловіків в м. Києві збільшилась на 5.5 % за період з 2011 по 2012 рр.

$U_{\text{д.жін.}} = \frac{350}{330} * 100\% = 106\%$. Тобто, кількість загиблих жінок в м. Києві збільшилась на 6% за період з 2011 по 2012 рр.

Задача 2

Маємо наступні дані про кількість самогубств в м. Києві в 2011 році.

Таблиця 2

з/п	Вид смерті	Кількість осіб
	Всього самогубств	264
	Повішення	128
	Падіння з висоти	115
	Пошкодження гострими предметами	9
	Пошкодження вогнепальне	9
	Отруєння	3

Визначити:

- Відносні величини структури видів смерті при самогубствах за 2011 рік.
- Відносну величину координації.

Відповідь

1. Відносними величинами структури називають такі величини, які характеризують відношення частки до цілого.

$$y_{\text{стр.}} = \frac{f_i}{\sum f_i}$$

$Y_{\text{стр.повіш.}} = \frac{128}{264} * 100\% = 48.48\%$. Тобто, кількість повішень в цій сукупності складає 48.5%.

$Y_{\text{стр.падіння}} = \frac{115}{264} * 100\% = 43.56\%$ Тобто, самогубств у виді падіння з висоти складало 43.56% в сукупності інших видів смерті.

$Y_{\text{стр.пошк.гостр.предм.}} = \frac{9}{264} * 100\% = 3.4\%$. Тобто, кількість пошкоджень гострими предметами в цій сукупності складає 3.4%.

$Y_{\text{стр.пошк.вогнеп.}} = \frac{9}{264} * 100\% = 3.4\%$. Тобто, кількість вогнепальних пошкоджень як виду смерті при самогубстві в цій сукупності складає 3.4%.

$Y_{\text{стр.отр.}} = \frac{3}{264} * 100\% = 1.14\%$. Тобто, кількість отруєнь в цій сукупності складає 1.14%.

2. Відносні величини координації характеризують співвідношення між складовими частинами цілого.

$$y_{\text{коорд.}} = \frac{f_i}{f_j}; \quad (j \neq i)$$

$Y_{\text{коорд.}} = \frac{9}{3} * 100\% = 300\%$. Тобто, в 2011 році було вчинено самогубств у вигляді вогнепальних пошкоджень в 3 рази більше, ніж отруєнь.

Задача 3

Від насильницьких злочинів в Україні в 2012 році потерпіло 302,6 тис. осіб, із них 118,6 тис. жінки. Обчисліть відносну величину структури.

Задача 4

За даними Генеральної прокуратури України протягом дії КПК, який набрав чинності 20 листопада 2012 року, до органів досудового розслідування подано 343,4 тис. заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, із них 224,8 тис. внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань, 50,6 тис. кримінальних проваджень закрито. Обчисліть відносну величину структури.

Задача 5

До 20 листопада 2012 року правоохоронними органами України виявлено 9,7 тис. злочинів у сфері службової діяльності, із них кількість випадків зловживання владою або службовим становищем становила 1,8 тис., виявлено 2 тис. фактів одержання, давання та провокацій хабарів. Обчисліть відносні величини структури.

Задача 6

Маємо наступні дані про вчинені злочини неповнолітніми в 2012 році в Україні.

Таблиця 3

Кількість вчинених злочинів неповнолітніми	2012
умисні вбивства	52
умисні тяжкі тілесні ушкодження	104
зґвалтування	41
розбійний напад	245
Всього	442

Обчисліть відносні величини структури та координації.

Задача 7

Про проведення обшуків до суду в Україні в 2012 році подано 1,7 тис. клопотань, із них задоволено судами 1,4 тис. Який відсоток клопотань було задоволено?

Задача 8

Протягом 2012 року в Україні на розгляд до суду було надіслано 4,9 тис. кримінальних проваджень, із них з обвинувальним актом 4,8 тис., з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності – 46. Обчисліть відносні величини структури.

Задача 9

За даними Державної судової адміністрації України за 2012 рік засуджено (за Кримінальними кодексами України 1960, 2001 років) 164,9 тис.

осіб. Зокрема, за злочинами середньої тяжкості – 92,7 тис. осіб; за тяжкими злочинами – 51,5 тис. осіб; за особливо тяжкими злочинами – 4,3 тис. осіб; за злочинами невеликої тяжкості – 23,7 тис. осіб. Побудувати таблицю та обчислити відносні величини структури.

Задача 10

Маємо дані про надходження справ і матеріалів до місцевих та апеляційних судів у 2012-2013 рр.

Таблиця 4

Місцеві та апеляційні суди		Надійшло справ і матеріалів	
		2012	2013
Перша інстанція	кримінального судочинства	680879	777275
	адміністративного судочинства	626342	372026
	цивільного судочинства	1591073	1654860
	адміністративні правопорушення	1056336	1001046
	господарського судочинства	189394	143408
	Усього	4144024	3948615
Апеляційна інстанція	кримінального судочинства	60743	172743
	адміністративного судочинства	1242544	785500
	цивільного судочинства	153568	151117
	господарського судочинства	39938	37169
	адміністративні правопорушення	16086	15133
	Усього	1512879	1161662
Разом		5656903	5110277

Обчисліть відносні величини структури, динаміки та координації. Зробіть висновки.

Задача 11

В Україні в 2012 році серед загальної кількості засуджених осіб, вироки (постанови) стосовно яких набрали законної сили, найбільшу частку становили засуджені за злочини проти власності – 85,4 тис. осіб; у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів – 27,4 тис. осіб; проти життя та здоров'я особи (крім справ, що порушуються не інакше як за скаргою потерпілого) – 10,8 тис. осіб. Побудувати таблицю та обчислити відносні величини структури.

Задача 12

На розгляді судів першої інстанції у 2013 році знаходилось 211 тис. кримінальних справ (проваджень). Упродовж року закінчено провадження в 174,3 тис. кримінальних справ (проваджень), з них 135,8 тис. розглянуто з ухваленням вироку (у 2012 році – відповідно 193,1 і 161,7 тис.). Обчисліть відносні величини динаміки та зробіть висновки.

Задача 13

У 2013 році судом в Україні був застосований такий запобіжний захід як застава щодо 753 осіб, тоді як в 2012 році щодо 459 осіб, у 2011 році щодо 129 осіб. Проаналізуйте дані із застосуванням статистичних методів та зробіть висновки.

Задача 14

Кількість кримінальних справ про злочини, вчинені організованими групами та злочинними організаціями, що надійшли на розгляд судів в Україні в 2013 році, зменшилася порівняно з 2012 р. на 28 % і становила 370. Визначте на основі наведених даних кількість кримінальних справ про злочини, вчинені організованими групами та злочинними організаціями, що надійшли на розгляд судів в Україні в 2012 році.

Задача 15

В 2012 році в Україні із загальної суми застави 44377,5 тис. грн., що була внесена на депозит органу досудового слідства чи суду, на користь держави звернуто 136,8 тис. грн. (у минулому році з 9,3 млн. – 367,2 тис. грн.) за невиконання обвинувачуваними та підсудними взятих на себе зобов'язань.

Визначить відносні величини структури та динаміки.

Задача 16

Маємо інформацію про кількість нерозглянутих цивільних справ в окремих областях України у 2013 році (Таб. 5).

Таблиця 5

Область (регіон)	Залишок нерозглянутих справ
Рівненська	2920
Кіровоградська	3091
Полтавська	4726
АР Крим	5451
Хмельницька	3142

Херсонська	3140
Вінницька	3925
Черкаська	2850
Чернівецька	1579
Київська	4128
Сумська	2116
Тернопільська	1857
Волинська	1384
Чернігівська	1585

Обчисліть відносні величини порівняння. Зробіть висновки.

Задача 17

За вчинення злочинів проти власності в Україні в 2013 році засуджено 59,4 тис. осіб, кількість засуджених за вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи становила 15,3 тис. осіб, за вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів засуджено 18,1 тис. осіб. Обчисліть відносні величини структури та координації.

Задача 18

За вироками, що набрали законної сили в Україні в 2013 році, суди виправдали 295 осіб, із них 119 осіб — у справах, які порушуються не інакше, як за скаргами потерпілих. Визначте відносну величину структури, зробіть висновки.

Задача 19

За даними ДСА в 2013 році до кожного судді місцевого загального суду (з розрахунку чисельності суддів за штатним розписом) щомісяця в середньому надходило на розгляд по 67,2 справи та матеріалу, у тому числі адміністративних — 2,7, цивільних — 21,9, кримінальних — 14,6, про адміністративні правопорушення — 18,8. Обчисліть відносні величини структури, зробіть висновки.

Література

1. Герасименко С.С. Статистика: підручник /С.С. Герасименко та ін. 2-е вид. перероб і доп. К.: КНЕУ, 2009. – 467 с.
2. Захожай В.Б., Федорченко В.С. Правова статистика: Навч. посіб. – К. МАУП, 2003. – 368 с.
3. Мармоза А. Т. Правова статистика [текст] підручник / А. Т. Мармоза – 2-ге вид. перероб. та доп. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 528 с.
4. Правова статистика [Текст] : методичні вказівки щодо проведення практичних занять і самостійної роботи / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України»; [уклад. М. В. Плотнікова]. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – 54

с.

5. Правова статистика: Підручник / Моїсеєв Є. М., Джужа О. М., Василевич В. В. та ін.; За заг. ред. професора О. М. Джужи. – К.: Атіка, 2008 – 392 с.

6. Рибікова Г.В. Правова статистика: методичні рекомендації до виконання контрольної роботи / уклад. Г.В. Рибікова // К.: Вид-во НАУ, 2009. – 24 с.

7. Савюк Л. К. Правова статистика: Підручник. – М., МАУП, 2004. – 588 с.

Семінарське заняття 4

Тема: Середні величини та показники варіації

План

1. Середні величини та їх застосування у правовій статистиці.
2. Мода і медіана
3. Показники варіації та способи їх розрахунку.

Основні теоретичні відомості:

Середньою величиною у статистиці називається узагальнююча характеристика сукупності однотипних явищ з будь-якої варіаційної ознаки, що показує рівень ознаки, розрахований на одиницю сукупності.

У правовій статистиці середні величини використовуються для обчислення середнього терміну розгляду справ, середньої кількості справ на одного працівника суду, середньої чисельності осіб, що припадають на одну кримінальну справу, середнього віку засуджених. За допомогою середніх величин можна порівняти судову практику призначення карних показань у двох районах (областях), схожих за рівнем і структурою злочинності.

У правовій статистиці широко застосовується **середня арифметична** величина (для оцінки навантаження оперативних працівників, слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів, обчислення середньої кількості осіб, що припадає на одну кримінальну справу, середнього віку засуджених, середнього строку розгляду справ тощо).

Середня геометрична величина використовується для визначення середніх темпів динаміки юридично значимих явищ.

Середня квадратична величина застосовується при вивченні зв'язків між досліджуваними явищами та їх причинами методом кореляційного аналізу та ін.

Основні поняття: мода, медіана, середня арифметична величина, середня гармонійна величина, середня гармонійна величина.

Теми рефератів та доповіді

1. Види середніх величин.
2. Принципи організації статистики в Україні. Завдання державної статистики України в сучасних умовах.

3. Місце статистики в системі наук. Місце юридичної статистики в системі наук.
4. Теоретична і методологічна основа статистичної науки.

Питання для самостійного опрацювання

1. Формула Стерджеса.
2. Якісна однорідна сукупність.
3. Загальний вид степеневі середньої.
4. Середня геометрична.
5. Ранжування ряду. Статистичні таблиці і їх складові.
6. Рівні і нерівні інтервали розподілу.
7. Дискретні (кількісні) групувальні ознаки.
8. Атрибутивні групувальні ознаки.

Питання для самоконтролю:

1. Навести приклади використання середніх величин в правовій статистиці.
2. Які вимоги висуваються до середніх величин.
3. Аналіз дискретних групувальних ознак.
4. Що повинна містити статистична таблиця.
5. Якими рисами характеризується якісна однорідна сукупність.
6. Який порядок застосування табличного методу в звітності по статистиці.
7. Які показники варіації є оптимальними у правовій статистиці.

Практичні завдання

Задача 1

З 20 суддів міського суду, що спеціалізуються на розгляді цивільних справ, навантаження 5 суддів становило 20 справ, 7 суддів – 28 справ, 3 суддів – 35 справ, 2 суддів – 40 справ. Обчисліть середнє річне навантаження на одного суддю.

Задача 2

Ряд розподілу кримінальних справ за строком розслідування має такий вигляд:

Таблиця 6

Тривалість розслідування кримінальних справ, днів	Кількість справ
3	26
4	65
5	42
6	17
Разом	150

Визначте середню тривалість розслідування однієї кримінальної справи та її модальний і медіанний рівні. Зробіть висновки.

Задача 3

Розподіл обвинувачених у справах про розкрадання державного або колективного майна характеризується такими даними:

Таблиця 7

Число обвинувачених на одну справу	Число справ
1	50
2	60
3	30
4	20
5	10
Разом	170

Визначте середнє число обвинувачених, яке припадає на одну справу, його модальний і медіанний рівні. Зробіть висновки.

Задача 4

Розподіл засуджених у справах приватного обвинувачення за строком виправних робіт характеризується такими даними:

Таблиця 8

Строк виправних робіт, місяців	Число засуджених, % до підсумку
2 - 3	20
3 - 4	40
4 - 5	30
5 - 6	10
Разом	100

Визначте середній строк виправних робіт даної групи засуджених, його модальне і медіанне значення. Зробіть висновки.

Задача 5

Розподіл засуджених за хуліганство за строком позбавлення волі має такий вигляд:

Таблиця 9

Строк позбавлення волі, років	Число засуджених
1 – 2	40
1 - 3	80
3 - 4	20
4 - 5	10
Разом	150

Визначте середній строк позбавлення волі, моду і медіану цього показника. Зробіть висновки.

Задача 6

Розподіл адміністративних правопорушень за сумою штрафу має такий вигляд:

Таблиця 10

Інтервали групування за сумою штрафу, грн.	Число правопорушень
До 60	50
60 - 70	100
70 - 80	140
80 - 90	90
90 і більше	70
Разом	450

Визначте середню суму штрафу, яка припадає на одне адміністративне правопорушення, моду і медіану суми штрафу, а також показники її варіації.

Зробіть висновки.

Задача 7

Розподіл цивільних справ за вартістю позову має такий вигляд:

Таблиця 11

Інтервали групування за вартістю позову, грн.	Число цивільних справ, % до підсумку
100 - 200	10
200 - 300	30
300 - 400	40
400 – 500	15
500 - 600	5
Разом	100

За наведеними даними обчисліть середню вартість позову, середнє лінійне відхилення і лінійне коефіцієнт варіації. Зробіть висновки.

Задача 8

Залишок незакінчених кримінальних справ у судах окремого регіону на кінець року становив:

Таблиця 12

Інтервали групування за залишком незакінчених справ	Число справ
1 - 3	3
3 – 5	6
5 – 7	9
7 - 9	2
Разом	20

За наведеними даними обчисліть середній залишок незакінчених кримінальних справ, дисперсію, середнє квадратичне відхилення і квадратичний коефіцієнт варіації. Поясніть зміст обчислених характеристик.

Задача 9

Розподіл засуджених за злочини проти особистої власності громадян за віком характеризується такими даними:

Таблиця 13

Вікові групи, років	Кількість засуджених, % до підсумку
14 – 17	2
18 – 19	3
20 – 24	6
25 - 29	14
30 – 39	26
40 – 49	22
50 – 59	16
60 і старше	11
Разом	100

Обчисліть розмах варіації віку засуджених та лінійний і квадратичний коефіцієнти варіації. Поясніть зміст обчислених характеристик.

Задача 10

Сума накладеного штрафу за адміністративні правопорушення в галузі шляхового господарства становила:

Таблиця 14

№ адміністративного правопорушення	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Сума накладеного штрафу, грн.	47	51	52	38	40	48	53	42	39	50

Визначте й проаналізуйте показники варіації суми накладеного штрафу.

Література

1. Герасименко С.С. Статистика: підручник /С.С. Герасименко та ін. 2-е вид. перероб і доп. К.: КНЕУ, 2009. – 467 с.
2. Захожай В.Б., Федорченко В.С. Правова статистика: Навч. посіб. – К. МАУП, 2003. – 368 с.
3. Мармоза А. Т. Правова статистика [текст] підручник / А. Т. Мармоза – 2-ге вид. перероб. та доп. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 528 с.
4. Правова статистика [Текст] : методичні вказівки щодо проведення практичних занять і самостійної роботи / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України»; [уклад. М. В. Плотнікова]. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – 54

с.

5. Правова статистика: Підручник / Моїсеєв Є. М., Джужа О. М., Василевич В. В. та ін.; За заг. ред. професора О. М. Джужа. – К.: Атіка, 2008 – 392 с.

6. Рибікова Г.В. Правова статистика: методичні рекомендації до виконання контрольної роботи / уклад. Г.В. Рибікова // К.: Вид-во НАУ, 2009. – 24 с.

7. Савюк Л. К. Правова статистика: Підручник. – М., МАУП, 2004. – 588 с.

Семінарське заняття 5

Тема: Ряди динаміки та їх застосування у правовій статистиці

План

1. Поняття про статистичні ряди та їх види.
2. Поняття рядів динаміки. Основні правила їх побудови. Порівнянність рівнів в рядах динаміки.
3. Види рядів динаміки. Аналітичні показники рядів динаміки.
4. Основні прийоми аналізу рядів динаміки (укрупнення інтервалів, обчислення ковзної середньої, аналітичне вирівнювання, інтерполяція, екстраполяція та вимірювання сезонних коливань).

Основні теоретичні відомості:

Ряд динаміки являє собою форму відображення розвитку явища у часі за допомогою послідовних значень показників.

Кожен ряд динаміки складається з двох елементів:

ряду числових значень даного показника, що називаються рівнями ряду; ряду періодів або моментів часу, до яких належать рівні ряду динаміки.

Залежно від виду наведених показників існують ряди динаміки: абсолютних величин; відносних величин; середніх величин.

Динамічний ряд складається з двох елементів:

1) статистичний показник (інша назва – рівень ряду) – характеризує величину явища, його розмір і найчастіше позначається через u ;

2) момент часу, ряд періодів – показник, який характеризує певний час, у який дійсний відповідний статистичний показник.

У процесі аналізу рядів динаміки визначаються і використовуються такі показники:

- абсолютний приріст (зниження);
- темп зростання (динаміки);
- темп приросту;
- абсолютне значення 1 % приросту (зниження);
- середній рівень ряду динаміки;
- середній абсолютний приріст;
- середній темп зростання (динаміки), приросту.

Основні поняття: моментний ряд, періодичний ряд, середній рівень ряду, темп приросту, темп зростання, середній рівень ряду, абсолютне значення одного відсотку приросту.

Теми рефератів та доповіді

1. Факторний аналіз рядів динаміки.
2. Аналіз сезонних коливань.
3. Прийоми виявлення основної тенденції розвитку в рядах динаміки.

Питання для самостійного опрацювання

1. Умови, необхідні для побудови та дослідження рядів динаміки.
2. Перетворення рядів динаміки.
3. Змикання рядів динаміки.
4. Використання рядів динаміки у правовій статистиці.
5. Застосування рядів динаміки при дослідженні злочинності.

Питання для самоконтролю:

1. Розкрити значення рядів динаміки в правовій статистиці.
2. Визначити види рядів динаміки.
3. Розкрити способи перетворення рядів динаміки.
4. Визначити вимірювання сезонних коливань у правовій діяльності.

Практичні завдання

Задача 1

Маємо наступні дані про кількість випадків насильницької смертності в м. Києві в 2009-2012 рр.

Таблиця 15

Випадки насильницької смертності в м. Києві	2009	2010	2011	2012
Число загиблих насильницькою смертю, осіб	1560	1475	1329	1404

Визначити:

1. Абсолютні прирости (ланцюгові і базисні).
2. Середній абсолютний приріст (зменшення).
3. Темпи зростання (ланцюгові і базисні).
4. Темпи приросту (ланцюгові і базисні).
5. Абсолютне значення 1% приросту.

Відповідь

Абсолютний приріст характеризує розмір збільшення або зменшення певного явища за визначений період часу.

Це різниця між двома рівнями ряду динаміки. Він показує, наскільки даний рівень ряду перевищує рівень ряду, прийнятий за базу порівняння.

ланцюговий $\Delta_i^0 = y_i - y_0$, де
 y_i – поточний рівень ряду,
 y_{i-1} – рівень ряду, що передує y_i .

$$\Delta_{2010}^t = 1475 - 1560 = -85$$

$$\Delta_{2011}^t = 1329 - 1475 = -146$$

$$\Delta_{2012}^t = 1404 - 1329 = 75$$

базисний $\Delta_i^0 = y_i - y_0$, де
 y_i – поточний рівень ряду,
 y_0 – початковий рівень ряду.

$$\Delta_{2010}^0 = 1475 - 1560 = -85$$

$$\Delta_{2011}^0 = 1329 - 1560 = -231$$

$$\Delta_{2012}^0 = 1404 - 1560 = -156$$

Середній абсолютний приріст (зменшення) розраховується за формулою $\bar{\Delta}_y = \frac{y_n - y_0}{n} = \frac{1404 - 1560}{4} = -39$, де y_n – останній рівень ряду. Тобто, середньорічна кількість загиблих насильницькою смертю в м. Києві за цей період зменшувалась в середньому на 39 випадків на рік.

Темпом зростання називають співвідношення певного рівня явища до попереднього (ланцюговий) або до початкового (базисний) рівня. Темпи зростання обчислюються за формулами:

Таблиця 16

ланцюговий $T_{pi}^t = \frac{y_i}{y_{i-1}} \cdot 100\%$	базисний $T_{pi}^0 = \frac{y_i}{y_0} \cdot 100\%$
$T_{p2010}^t = \frac{1475}{1560} * 100\% = 94.5\%$	$T_{p2010}^0 = \frac{1475}{1560} * 100\% = 94.5\%$
$T_{p2011}^t = \frac{1329}{1475} * 100\% = 90.1\%$	$T_{p2011}^0 = \frac{1329}{1560} * 100\% = 85.19\%$
$T_{p2012}^t = \frac{1404}{1329} * 100\% = 105.6\%$	$T_{p2012}^0 = \frac{1404}{1560} * 100\% = 90\%$

Темпом приросту називають співвідношення абсолютного приросту до попереднього (ланцюговий) або первинного (базисний) рівня. Темпи приросту обчислюють за формулами:

Таблиця 17

ланцюговий	базисний
$T_{npi}^t = \frac{y_i - y_{i-1}}{y_{i-1}} * 100\% = T_{pi}^t - 100\%$	$T_{npi}^0 = \frac{y_i - y_0}{y_0} * 100\% = T_{pi}^0 - 100\%$
$T_{np2010}^t = 94.5\% - 100\% = -5.5\%$	$T_{np2010}^0 = 94.5\% - 100\% = -5.5\%$
$T_{np2011}^t = 90.1\% - 100\% = -9.9\%$	$T_{np2011}^0 = 85.19\% - 100\% = -14.81\%$
$T_{np2012}^t = 105.6\% - 100\% = 5.6\%$	$T_{np2012}^0 = 90\% - 100\% = -10\%$

Абсолютне значення 1% приросту - це відношення абсолютного приросту до темпу приросту: $A_i = \frac{\Delta_i^t}{T_{npi}^t}$

$$A_{2003} = \frac{21504}{15,7} = 1370 \text{ (справ)}$$

$$A_{2004} = \frac{35648}{22,5} = 1584 \text{ (справи)}$$

$$A_{2005} = \frac{4209}{2,1} = 2004 \text{ (справи)}$$

$$A_{2006} = \frac{14625}{7,3} = 2003 \text{ (справи)}$$

Задача 2

Згідно з даними Міністерства внутрішніх справ України станом на 20 листопада 2012 року зареєстровано 443,7 тис. злочинів, що на 6,6 % менше порівняно з аналогічним періодом 2011 року. Зокрема, спостерігалось незначне зменшення кількості зареєстрованих злочинів середньої тяжкості – 231,2 тис., що на 4,8 % менше ніж минулого року, тяжких злочинів – 145,7 тис., що на 7,1 % менше ніж минулого року. Обчисліть аналогічні показники в 2011 році.

Задача 3

Маємо наступні дані про розподіл загиблих в м. Києві в 2010-2012 рр. у відповідності до видів насильницької смерті.

Таблиця 18

Вид смерті	Кількість, осіб		
	2010	2011	2012
Механічна травма	847	798	829
Механічна асфіксія	395	368	359
Електротравма	13	17	9
Дія крайніх температур	109	72	90
Отруєння	111	75	117

Обчисліть показники динаміки.

Зробіть висновки.

Задача 4

Маємо дані про обсяг надходження справ і матеріалів до місцевих та апеляційних судів України у 2008-2013 роках.

Надходження справ і матеріалів в 2008-2013 рр.

Таблиця 19

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
справ і матеріалів, млн.	10,3	6,7	7,7	9,4	5,7	5,1

Обчисліть показники динаміки.

Зробіть висновки.

Задача 5

Середньомісячне надходження справ і матеріалів на одного суддю в Україні в 2008, 2011, 2012 і 2013 роках проілюстровано в таблиці 20.

Навантаження суддів місцевих та апеляційних судів

Таблиця 20

Суди	2008	2011	2012	2013
місцеві загальні	178,6	139,6	69,3	67,2
апеляційні загальні	9,5	23,4	17,6	18,2
окружні адміністративні	78,1	38,0	32,8	30,8
апеляційні адміністративні	29,9	216,7	264,3	176,4
господарські місцеві	27,8	31,2	22,7	17,2
господарські апеляційні	8,8	14,1	11,9	11,1

Обчисліть показники динаміки. Зробіть висновки.

Задача 6

Маємо наступну інформацію про штатну чисельність суддів в судах України першої та апеляційної інстанцій в 2008, 2011-2013 рр. (табл. 21).

Таблиця 21

Кількість суддів за штатом	2008	2011	2012	2013
місцеві загальні суди	4801	4830	4835	4839
апеляційні загальні	1713	1718	1718	1718
окружні адміністративні	585	672	672	672
апеляційні адміністративні	352	402	402	402
господарські місцеві	677	760	760	760
господарські апеляційні	347	305	305	305
Всього	8475	8687	8692	8696

Обчисліть показники ряду динаміки. Зробіть висновки.

Задача 7

Маємо наступні дані про кількість цивільних справ, які знаходились на розгляді в місцевих загальних судах України в 2012-2013 рр.

Таблиця 22

Найменування показників	Знаходилося на розгляді справ та матеріалів
-------------------------	---

	2012	2013	динаміка, %
Наказне провадження	437610	419932	-4,0
Позовне провадження	1171552	1152590	-1,6
Окреме провадження	94042	91864	-2,3
Інші справи цивільного судочинства	189335	242896	28,3

Проаналізувати динаміку кількості цивільних справ, які знаходились на розгляді в місцевих загальних судах України за вказаний період.

Задача 8

Упродовж 2013 року господарськими судами України винесено постанов про визнання банкрутом – 3,4 тис. справ, в 2011 році – 6,7 тис. справ, в 2012 році – 4,6 тис. справ. Обчисліть показники динаміки та зробіть висновки.

Задача 9

Маємо такі дані про кількість та рух засуджених у виправній колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання: на 1 січня 2013 року було 900 засуджених, 14 лютого 2013 року прибуло 17 засуджених, 16 березня 2013 року вибуло 57 засуджених, 29 березня 2013 року прибуло 19 засуджених. Обчисліть середню кількість засуджених у виправній колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання протягом першого кварталу. Який вид динаміки наведено в цьому завданні?

Задача 10

Дана інформація про результати розгляду цивільних справ місцевими загальними судами в 2012-2013 рр. (табл. 23).

Таблиця 23

Найменування показників	Розглянуто	
	2012	2013
Наказне провадження	422855	405415
Позовне провадження	964388	946235
Окреме провадження	84923	83725
Інші справи цивільного судочинства	176467	229407

Розрахувати показники динаміки кількості розглянутих цивільних справ в місцевих загальних судах України за вказаний період та зробити висновки.

Задача 11

Маємо дані про навантаження державних виконавців в Україні протягом 1999-2009 років: у 1999 році навантаження становило 85 документів на одного державного виконавця в місяць, у 2000 році – 92 документи, у 2001 році - 112 документів, у 2002 році – 149 документів, у 2003 році – 100 документів, у 2004 році – 107 документів, у 2005 році – 101, у 2006 році – 99, у 2007 – 98, у 2008 – 107, у 2009 – 117 документів. Обчисліть середнє навантаження державних виконавців за період 1999-2009 роки.

Задача 12

Маємо дані про суми, стягнуті державними виконавцями за період 1999-2009 роки: у 1999 році державними виконавцями всього стягнуто – 974 492 225 грн., у 2000 році – 3 445 118 062 грн., у 2001 році – 4 688 654 181 грн., у 2002 році – 6 379 334 713 грн., у 2003 році – 5 119 467 334 грн., у 2004 році – 4 814 136 833 грн., у 2005 – 4 615 491 267 грн., у 2006 – 5 742 462 037 грн., у 2007 – 5 580 330 958 грн., у 2008 – 6 036 963 509 грн., у 2009 – 8 341 475 579 грн. Обчисліть показники ряду динаміки, зробіть висновки.

Задача 13

Є дані про основні види покарання за вироками, що набрали законної сили в 2012-2013 році.

Таблиця 24

Види покарання	2012		2013	
	абс.	пит. вага %	абс.	пит. вага %
Усього засуджено осіб за всі види злочинів	162881		122973	
Штраф	23651	14,52	24592	20,00
Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю	18	0,01	23	0,02
Громадські роботи	15001	9,21	11375	9,25
Виправні роботи	923	0,57	503	0,41
Службові обмеження для військовослужбовців	42	0,03	46	0,04
Арешт	6495	3,99	4546	3,70
Обмеження волі	4640	2,85	2671	2,17
Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців	11	0,01	2	0,00
Позбавлення волі	42938	26,36	30479	24,79
Довічне позбавлення волі	52	0,03	53	0,04
Інші міри покарання	52	0,03	44	0,04

Зробіть аналіз наведених даних з використанням статистичних методів.

Задача 14

Маємо такі дані про залишки нерозглянутих цивільних справ районним судом на початок місяця: на 1 січня — 22, на 1 лютого — 27, на 1 березня — 19, на 1 квітня — 15, на 1 травня — 19, на 1 червня — 28, на 1 липня — 30. Обчисліть середній залишок нерозглянутих цивільних справ на перший та другий квартали. Який вид ряду динаміки наведено в цьому завданні?

Завдання 1

Наведіть приклади моментного та інтервального рядів динаміки.

Завдання 2

Розрахувати середньорічний обсяг перевезень вантажів через митний кордон України за видами транспорту за даними 2009-2012 рр., млн. тонн.

Завдання 3

Зобразити графічно динаміку перевезень вантажів через митний кордон України за видами транспорту за даними 2009-2012 рр.

Література

1. Герасименко С.С. Статистика: підручник /С.С. Герасименко та ін. 2-е вид. перероб і доп. К.: КНЕУ, 2009. – 467 с.
2. Грабовецький Б.Є. Загальна теорія статистики: Навчальний посібник. Вінниця.: ВДТУ, 2007. – 147 с.
3. Захожай В.Б., Федорченко В.С. Правова статистика: Навч. посіб. – К. МАУП, 2003. – 368 с.
4. Мармоза А. Т. Правова статистика [текст] підручник / А. Т. Мармоза – 2-ге вид. перероб. та доп. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 528 с.
5. Матеріали інформаційно-методичного забезпечення дисципліни «Правова статистика» / Упоряд.: Г.В. Олійников – Д.:ДВНЗ «Національний гірничий університет», 2012. – 27 с.
6. Правова статистика: Підручник / Моїсєєв Є. М., Джужа О. М., Василевич В. В. та ін.; За заг. ред. професора О. М. Джужи. – К.: Атіка, 2008 – 392 с.
7. Савюк Л. К. Правова статистика: Підручник. – М., МАУП, 2004. – 588 с.

Семінарське заняття 6

Тема: Індекси у правовій статистиці

План

1. Поняття про індекси. Значення індексів при дослідженні соціальних явищ.
2. Використання індексного методу для встановлення і виміру зміни значення окремих факторів у величині явища.
3. Види індексів. Індивідуальні та загальні індекси.

4. Правила побудови та обчислення загальних індексів.

Основні теоретичні відомості:

Індекси належать до важливих відносних узагальнених показників статистики. У перекладі з латинської мови цей термін означає показник. Він характеризує зміну явища у часі, ступінь відхилення від стандарту, норми тощо. Отже, за допомогою індексів можна вирішити такі питання: одержати порівняльну характеристику зміни; дати порівняльну характеристику зміни явища; використання їх як засобу оперативного керівництва.

За ступенем охоплення елементів сукупності прийнято розрізняти дві категорії індексів: індивідуальні та загальні. Індекс, який характеризує співвідношення величин окремого явища, називається індивідуальним, він позначається літерою "i" та супроводжується показником індексованої величини. Індекс, який характеризує співвідношення рівнів усього явища в цілому або його частин, що складаються з кількох окремих елементів, які безпосередньо не піддаються підсумовуванню, – загальним.

Позначають загальні індекси літерою "I" і також обов'язково супроводжуються показником індексованої величини, тому що лише в цьому випадку ми можемо визначити назву загального індексу. Загальні індекси відносяться до узагальнюючих показників.

Основні поняття: індивідуальні індекси, агрегатні індекси, індекси середніх величин, середні індекси.

Теми рефератів та доповіді

1. Застосування індексного методу в правовій статистиці.
2. Статистичні можливості аналізу злочинності.
3. Статистичні можливості вивчення діяльності правоохоронних органів.
4. Статичні можливості аналізу роботи судів у кримінальних і цивільних справах.

Питання для самостійного опрацювання

1. Поняття середніх індексів.
2. Індекси ланцюгові та базисні.
3. Особливості застосування індексів у правовій статистиці.
4. Питання про можливість і доцільність використання загальних індексів у правовій статистиці, особливо загальних індексів злочинності.

Питання для самоконтролю:

1. Розкрити значення індексів в правовій статистиці.
2. Навести приклади застосування індексного методу в роботі правоохоронних органів.
3. Навести формулу обчислення середніх індексів.

Практичні завдання

Задача 1

У районному суді в 2012 р. розглянуто на 7 % більше справ про адміністративні правопорушення, ніж у 2011 р., а у 2011 р. на 12 % менше, ніж у 2010 р., а у 2010 р. — на 9 % більше, ніж у 2009 р.

Чому дорівнює індекс зміни кількості розглянутих справ про адміністративні правопорушення у 2012 р. порівняно з 2009 р.

Задача 2

Маємо такі дані про кількість розглянутих кримінальних справ у місцевому суді міста N: у січні — 25, лютому — 32, березні — 36, квітні — 49, травні — 41, червні — 25. Обчисліть індивідуальні індекси базисним способом.

Задача 3

В таблиці наведені дані про кількість скоєних злочинів за два періоди в окремому регіоні:

Таблиця 25

Злочин	Кількість скоєних злочинів		Коефіцієнт тяжкості злочинів
	базисний період	звітний період	
Умисні тяжкі тілесні ушкодження	100	95	3,5
Крадіжки особистого майна	200	210	1,5
Хуліганство	300	280	1,5

Визначте загальний тотальний індекс “тяжкості” (суспільної небезпеки) злочинності.

Задача 4

Наведено дані про загальну кількість цивільних справ та чисельність судів у судах міста за два періоди:

Таблиця 26

Район міста	Базисний період		Звітний період	
	кількість розглянутих справ	чисельність суддів, чол.	кількість розглянутих справ	чисельність суддів, чол.
1	120	20	200	25
2	280	40	450	50
3	150	30	210	35
Разом	550	90	860	110

1) Визначте середнє число справ, яке припадає на одного суддю в кожному районі міста та у місті в цілому.

2) Проаналізуйте зміну середнього числа справ на одного суддю по місту в цілому за допомогою індексів змінного складу, фіксованого складу та структурних зрушень.

Зробіть висновки.

Задача 5

Наведено дані про число осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності, та суму стягненого з них штрафу за видами правопорушень:

Таблиця 27

Види правопорушень	Число осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності, чол.		Сума стягненого штрафу, тис.грн.	
	базисний період	звітний період	базисний період	звітний період
Посягання на власність	60	70	30000	42000
Посягання на встановлений порядок управління	300	330	30000	39600
Посягання на громадський порядок	1240	1300	24800	32500
Разом	1600	1700	84800	114100

1) Визначте суму стягненого штрафу, яка припадає на одного адміністративного правопорушника по кожному виду правопорушень і в цілому в базисному і звітному періодах.

2) Проаналізуйте зміну середньої суми штрафу, яка припадає на одного правопорушника по усіх видах злочинів за допомогою індексів змінного складу, фіксованого складу і структурних зрушень.

Зробіть висновки.

Література

1. Голіна В.В. Правова статистика/ За ред. В.В. Голіної. – Х. –Право, 2009. – 196 с.
2. Герасименко С.С. Статистика: підручник /С.С. Герасименко та ін. 2-е вид. перероб і доп. К.: КНЕУ, 2009. – 467 с.
3. Грабовецький Б.Є. Загальна теорія статистики: Навчальний посібник. Вінниця.: ВДТУ, 2007. – 147 с.
4. Кальман О.Г. Правова статистика: підручник / О.Г. Кальман, І.О. Христинич. – Х.: Право, 2004. – 304 с.
5. Мармоза А. Т. Правова статистика [текст] підручник / А. Т. Мармоза – 2-ге вид. перероб. та доп. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 528 с.
6. Правова статистика: Підручник / Моїсєєв Є. М., Джужа О. М., Василевич В. В. та ін.; За заг. ред. професора О. М. Джужа. – К.: Атіка, 2008 – 392 с.
7. Савюк Л. К. Правова статистика: Підручник. – М., МАУП, 2004. – 588 с.

5. САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

Самостійна робота студентів з дисципліни «Правова статистика» має важливе значення при підготовці фахівців в юриспруденції, сприяє оволодінню майбутніми фахівцями в галузі права знаннями, уміннями та навичками, що можуть бути застосовані в різних контекстах роботи.

Самостійна робота має характер пошуково-аналітичної і наукової роботи. Завдання, які виникають у студентів у процесі самостійної роботи, сприяють мисленню, формуванню умінь та навичок. Завдання для самостійної роботи поглиблюють та закріплюють знання та уміння, які студенти отримують на лекціях та семінарських заняттях.

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Предмет і метод статистичної науки	4
2	Статистичне спостереження явищ і процесів правової діяльності	6
3	Документи первинного обліку та статистична звітність правоохоронних органів	6
4	Зведення та групування статистичних даних	10
5	Абсолютні та відносні величини	8
6	Середні величини та показники варіації	10
7	Ряди динаміки та їх застосування у правовій статистиці	8
8	Індекси у правовій статистиці	8
	Разом	60

Модуль № 1 «Загальна теорія правової статистики»

Тема 1. Предмет і метод статистичної науки (4 год.)

Методичні рекомендації

Вивчення даної теми студенти повинні розпочати зі з'ясування значення терміну «статистика». В сучасних умовах термін “статистика” має значення:

- статистика як цілеспрямована практична діяльність щодо систематичного збирання, обробки, аналізу та поширення даних про суспільні явища та процеси;

- статистика як чисельні дані, які всебічно характеризують різні аспекти розвитку суспільства;

- статистика як суспільна наука і навчальна дисципліна

Студенти мають вивчити такі завдання статистики, як суспільної науки:

- виявляти певні типи процесів і явищ;

- характеризувати ступінь розвитку явищ і процесів, напрям і динаміку їх змін;
- встановлювати щільність взаємозалежностей між процесами і явищами суспільного життя;
- робити прогностичні розрахунки.

Обов'язково потрібно звернути увагу на предмет, мету і завдання навчальної дисципліни «Правова статистика», її місце та значення у системі юридичних наук.

Теми рефератів

1. Поняття статистичної науки. Галузі статистичної науки.
2. Поняття правової статистики. Взаємозв'язок правової статистики з іншими науками.
3. Галузі правової статистики. Органи, які ведуть правову статистику в правоохоронних органах.
4. Методологія та методика статистичної науки. Основні етапи статистичного дослідження: цілі, загальна характеристика.
5. Поняття про динамічні та статистичні закономірності. Закон великих чисел, його значення для статистичних досліджень закономірностей суспільного життя.
6. Види єдиного господарського обліку, їх єдність та взаємозв'язок.
7. Міжнародні статистичні організації. Статистика в ООН.
8. Місце статистики в системі наук. Місце юридичної статистики в системі наук.

Питання та завдання для самоконтролю:

1. Назвати особливості предмету статистики.
2. Визначити методи правової статистики.
3. Охарактеризувати галузі правової статистики.
4. Дати поняття статистики: загальна теорія, галузі та підгалузі.
5. Назвати родоначальників правової статистики.
6. Охарактеризувати значення та мету правової статистики.
7. Охарактеризувати використання методів соціальної та економічної статистики правовою статистикою.
8. Розкрити зв'язок правової статистики з кримінальним правом і процесом, кримінологією та іншими правовими науками.

Тема 2. Статистичне спостереження явищ і процесів правової діяльності (6 год.)

Методичні рекомендації

При підготовці питання, присвяченого статистичному спостереженню, слід вивчити поняття, мету статистичного спостереження, способи і методи відбору статистичної інформації.

Статистичне спостереження являє собою планомірний, науково організований процес збирання даних щодо масових явищ та процесів, які відбуваються в різних сферах життя України та її регіонів, шляхом їх реєстрації за спеціальною програмою, розробленою на основі статистичної методології.

Мета статистичного спостереження – зібрати якісний матеріал на основі чіткого визначення ознак досліджуваного явища для формування правильних, достовірних висновків щодо цього явища.

Інформація, отримана шляхом статистичного спостереження повинна бути достовірною, носити масовий характер та бути порівняною, тобто вираженою в таких одиницях виміру, які роблять можливим її порівняння з аналогічною інформацією.

Особливу увагу у зв'язку із її підвищеним рівнем складності студентам потрібно приділити темі застосування вибіркового методу в правовій статистиці.

В результаті застосування теоретичних знань з цієї теми студент повинен вміти:

- обирати спосіб, вид та форму проведення статистичного спостереження в залежності від мети;
- складати та аналізувати план статистичного спостереження;

Теми рефератів

1. Способи відбору одиниць сукупності для проведення вибіркового спостереження. Основні правила організації вибіркового спостереження.
2. Помилка реєстрації і похибка репрезентативності. Арифметичний та логічний контроль даних статистичного спостереження.

Питання та завдання для самоконтролю:

1. Розкрити поняття «репрезентативність».
2. Визначити поняття та завдання статистичного спостереження злочинності в Україні.
3. Визначити поняття офіційної статистичної звітності та спеціально організованого статистичного дослідження.
4. Охарактеризувати способи статистичного спостереження: безпосереднє спостереження, опитування та документальний спосіб, та їх підвиди.
5. Назвати основні вимоги, що пред'являються до програми статистичного спостереження.

Тема 3. Документи первинного обліку та статистична звітність правоохоронних органів (6 год.)

Методичні рекомендації

Під час доповіді з даних питань студент повинен знати документи первинного обліку (статистичні формуляри) – як основу формування статистичних звітів. Вміти заповнювати формуляри статистичної звітності у відповідних органах та аналізувати отримані результати.

Теми рефератів

1. Статистична звітність у правоохоронних органах.
2. Основні види документів первинного обліку для реєстрації та обліку злочинів в органах внутрішніх справ, прокуратури, СБУ.
3. Поняття про статистичні формуляри.

Питання та завдання для самоконтролю:

1. Дати визначення статистичного формуляра.
2. Перерахувати основні форми карткового обліку в органах МВС і прокуратури.
3. Розкрити зміст і значення «Єдиного журналу обліку злочинів, кримінальних справ і осіб, які вчинили злочини».
4. Розкрити зміст і значення форми № 1 (Статистична картка на виявлений злочин).
5. У яких випадках складається основна та додаткова «Статистична картка на виявлений злочин» (форма № 1)? Перерахувати їх.
6. Розкрити зміст і значення форми № 4 (Статистична картка на злочин, за вчинення якого особі пред'явлено обвинувачення). У яких випадках складається форма 4.
7. Розкрийте зміст і значення форми № 1.1 (Статистична картка про наслідки розслідування злочину). У яких випадках складається форма № 1.1.
8. Розкрити зміст і значення форми № 1.2 (Статистична картка про результати відшкодування матеріальних збитків і вилучення предметів злочинної діяльності). У яких випадках складається форма № 1.2.
9. Розкрити зміст і значення форми № 2 (Статистична картка на особу, яка вчинила злочин). У яких випадках складається форма № 2.
10. Розкрити зміст і значення форми № 3 (Статистична картка про рух кримінальної справи). У яких випадках складається форма № 3.
11. Розкрити зміст і значення форми № 6 (Довідка про результати судового розгляду кримінальної справи). У яких випадках складається форма № 6.
12. Перелічити форми первинного обліку в органах суду.
13. Розкрити основні правила заповнення „Статистичної картки на особу, стосовно якої судом розглянуто кримінальну справу”.
14. Дати визначення статистичної звітності.
15. Охарактеризуйте види звітності.

Модуль 2. Зведення і групування матеріалів статистичного спостереження. Узагальнюючі показники і прийоми аналізу матеріалів правової статистики

Тема 4. Зведення та групування статистичних даних (10 год.)

Методичні рекомендації

Ознайомившись із цією темою студенти повинні знати поняття та характеристику видів статистичних групувань; об'єкти спостереження, одиниці сукупності, спостереження, виміру та обліку в правовій статистиці.

Під групуванням в статистиці розуміють розподіл одиниць статистичної сукупності на групи, однорідні в якому-небудь суттєвому відношенні.

Розглядаючи питання про статистичні ряди розподілу студенти мають взяти за основу, що ряд розподілу – групування одиниць сукупності за однією ознакою. Якщо в основу ряду розподілу покладена атрибутивна ознака, то і ряд називається атрибутивним. Якщо ряд розподілу утворений за кількісною ознакою, то він називається варіаційним. Варіаційні ряди розподілу складаються з двох елементів – варіант і частот.

В результаті засвоєння цієї теми студенти повинні вміти:

- проводити статистичне зведення та групування;
- застосовувати прийоми статистичних групувань;
- утворювати статистичні ряди розподілу;
- утворювати та «читати» статистичні таблиці.

Теми рефератів

1. Поняття та види групувальних ознак. Класифікації в правовій статистиці.
2. Поняття статистичної таблиці. Основні елементи статистичної таблиці. Види таблиць. Вимоги до побудови таблиць.
3. Статистична зведення матеріалів спостереження, її значення, завдання, етапи в соціально-статистичному дослідженні.

Питання та завдання для самоконтролю:

1. Розкрийте поняття статистичного зведення.
2. Назвати види статистичного зведення.
3. Назвати основні вимоги, яких необхідно дотримуватись при зведенні.
4. Охарактеризувати поняття групування в статистиці.
5. Назвати види групування.
6. Навести приклади комбінованого групування.
7. Визначити завдання, стоять перед статистичним групуванням.
8. Назвати правила вибору групувальних ознак.

9. Дати визначення статистичної таблиці.
10. Назвати види статистичних таблиць за побудовою підмета.
11. Назвати основні правила побудови та оформлення статистичних таблиць.
12. Дати характеристику графіків в статистиці.
13. Назвати складові елементи графіка.
14. Дати визначення поля графіка та вказати пропорції поля.
15. Дати визначення та наведіть приклади експлікації графіка.

Тема 5. Абсолютні та відносні величини (8 год.)

Методичні рекомендації

При вивченні цієї теми студентам, крім знання формул обчислення статистичних величин, слід вміти застосовувати їх при розв'язанні задач.

При вивченні другого питання потрібно звернути увагу на те, що для вираження абсолютних величин статистика застосовує такі одиниці виміру:

1. натуральні одиниці.
2. трудові одиниці.
3. грошові одиниці.
4. одиниці часу.

Абсолютні величини (або абсолютні статистичні величини) виражають обсяги, розміри та рівні процесів і явищ.

Відносні величини – це статистичні показники, які виражають кількісне співвідношення між явищами суспільного життя. Це – узагальнюючий показник, який дає міру співвідношення двох порівнювальних абсолютних величин, одна з яких береться з базового рівняння (називається базовою величиною), а ту, яку порівнюють з базовою – порівнювальна.

Теми рефератів

1. Абсолютні величини у правовій статистиці: теорія і практика застосування методу абсолютних величин в правовій статистиці.
2. Міжнародні статистичні організації. Статистика в ООН.
3. Етапи становлення юридичної статистики як науки і області практичної діяльності.

Питання та завдання для самоконтролю:

1. Розкрити відносини структури.
2. Розкрити відносини динаміки.
3. Розкрити відносини координації.
4. Розкрити відносини інтенсивності.
5. Метод узагальнюючих показників і його застосування в правовій статистиці.
6. Техніка обчислення абсолютної величини.

7. Поняття рівня злочинності і рівня судимості.
8. Техніка обчислення відносних величин.
9. Поняття коефіцієнта злочинної інтенсивності.

Тема 6. Середні величини та показники варіації (10 год.)

Методичні рекомендації

Студенту потрібно знати поняття всіх видів середніх величин, які вивчаються в цій темі.

Середньою величиною у статистиці називається узагальнююча характеристика сукупності однотипних явищ з будь-якої варіаційної ознаки, що показує рівень ознаки, розрахований на одиницю сукупності.

У результаті вивчення цієї теми студенти повинні зрозуміти суть і значення середніх величин, з якою метою вони використовуються у правовій статистиці. Для свого розрахунку середня величина вимагає двох конкретних параметрів: загального обсягу ознаки в сукупності та чисельності сукупності.

Розрахунок середньої величини зводиться до відповіді на таке питання: якщо загальний обсяг ознаки порівну (рівномірно) розподілити стосовно кожного елемента сукупності, то яка величина ознаки припаде на кожний елемент?

Усі середні величини розподіляються на два класи: структурні середні (мода і медіана) та ступеневі (арифметична, геометрична, квадратична, гармонійна, кубічна та ін.) середні. Ступеневі середні залежно від наявної вихідної інформації можуть бути *простими* та *зваженими*.

Вид ступеневої середньої обирається залежно від мети дослідження.

Студенти повинні вміти обчислювати середню арифметичну просту та зважену, знати властивості середньої арифметичної. Також повинні розуміти суть моди та медіани та вміти їх знаходити чи розраховувати.

Моду у правовій статистиці називають значення ознаки (варіанта), яка часто зустрічається в досліджуваній сукупності (Mo). У дискретному ряду розподілу модою буде варіанта, що має найбільшу частоту. Медіаною у правовій статистиці називається варіанта, що розташована в середині ранжованого ряду і поділяє його навпіл (Me)

Теми рефератів

1. Принципи організації статистики в Україні. Завдання державної статистики України в сучасних умовах.
2. Недоліки розмаху варіації і середньому лінійному відхиленню.
3. Види дисперсій і правило їх додавання.
4. Математичні властивості дисперсії та спрощені способи їх розрахунку.

Питання та завдання для самоконтролю:

1. Що таке структурні середні?

2. Для розрахунку яких статистичних характеристик використовується середня квадратична і середня геометрична?

3. Дайте визначення середньої величини, її суті і значення в статистичному аналізі масових даних.

4. Дайте визначення моди і медіани. Наведіть їх формули.

5. Вимірювання варіації альтернативної ознаки.

6. Моменти статистичних розподілів. Для чого вони використовуються.

Тема 7. Ряди динаміки та їх застосування в правовій статистиці (8 год.)

Методичні рекомендації

Вивчення даної теми слід розпочинати з чіткого та правильного визначення поняття рядів динаміки.

Ряд динаміки являє собою форму відображення розвитку явища у часі за допомогою послідовних значень показників.

Кожен ряд динаміки складається з двох елементів:

ряду числових значень даного показника, що називаються рівнями ряду; ряду періодів або моментів часу, до яких належать рівні ряду динаміки.

Студенти повинні вміти розрізнити їх види. Залежно від виду наведених показників існують ряди динаміки: абсолютних величин; відносних величин; середніх величин.

В результаті вивченні цієї теми студенти повинні вміти обчислювати показники рядів динаміки та робити висновки. У процесі аналізу рядів динаміки визначаються і використовуються такі показники:

- абсолютний приріст (зниження);
- темп зростання (динаміки);
- темп приросту;
- абсолютне значення 1 % приросту (зниження);
- середній рівень ряду динаміки;
- середній абсолютний приріст;
- середній темп зростання (динаміки), приросту.

Теми рефератів

1. Наукові умови побудови рядів динаміки.
2. Показники ряду динаміки
3. Прийоми виявлення основної тенденції розвитку в рядах динаміки
4. Статистична інформація, її значення та завдання в соціально-економічних дослідженнях.

Питання та завдання для самоконтролю:

1. Охарактеризувати поняття «інтерполяція».
2. Базисні і ланцюгові показники динаміки.
3. Прийоми вирівнювання рядів динаміки способом ковзної середньої.

4. Визначити вимірювання сезонних коливань у правовій діяльності.

Тема 8. Індекси у правовій статистиці (8 год.)

Методичні рекомендації

При вивченні цієї теми студенти мають звернути увагу на те, що індекси належать до важливих відносних узагальнених показників статистики. У перекладі з латинської мови цей термін означає показник. Він характеризує зміну явища у часі, ступінь відхилення від стандарту, норми тощо. Отже, за допомогою індексів можна вирішити такі питання: одержати порівняльну характеристику зміни; дати порівняльну характеристику зміни явища; використання їх як засобу оперативного керівництва.

Студенти повинні ознайомитись із видами індексів. Так, за ступенем охоплення елементів сукупності прийнято розрізняти дві категорії індексів: індивідуальні та загальні. Індекс, який характеризує співвідношення величин окремого явища, називається індивідуальним, він позначається літерою "i" та супроводжується показником індексованої величини. Індекс, який характеризує співвідношення рівнів усього явища в цілому або його частин, що складаються з кількох окремих елементів, які безпосередньо не піддаються підсумовуванню, – загальним.

Позначають загальні індекси літерою "I" і також обов'язково супроводжуються показником індексованої величини, тому що лише в цьому випадку ми можемо визначити назву загального індексу. Загальні індекси відносяться до узагальнюючих показників.

Теми рефератів

1. Поняття про індекси і їх роль в статистичному аналізі суспільних явищ.
2. Класифікація індексів.
3. Статичні можливості аналізу судимості.
4. Особливості побудови і застосування індексів у правовій статистиці.

Питання та завдання для самоконтролю:

1. Індексний аналіз.
2. Навести приклади застосування індексного методу в роботі правоохоронних органів.
3. Навести формулу обчислення середніх індексів.
4. Правила побудови і числення індексів.
5. Базисні індекси.
6. Ланцюгові індекси.

6 МЕТОДИ НАВЧАННЯ

При вивченні дисципліни використовуються такі методи навчання: інтерактивні лекції, анотування юридичної літератури дебатів, підготовка реферативних завдань та доповідей, виконання завдань для самостійної роботи, тестові завдання для самоконтролю до змістових модулів I-II (відповідно до методичного забезпечення дисципліни). Складання юридичних словників з окремих тем за ключовими словами.

Під час лекцій аналізуються проблемні ситуації, організовується зворотний зв'язок з аудиторією шляхом формулювання запитань і стислих відповідей з обох сторін. На семінарських заняттях розглядаються теоретичні положення відповідно до тематичного плану занять, докладно розбираються приклади.

7 МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Поточний контроль здійснюється у формі опитування, проведення контрольних робіт за темами, дискусій, виконання індивідуальних робіт.

Підсумковий контроль включає модульний та семестровий контроль. Модульний контроль проводиться у вигляді тестових завдань. Систематичний поточний контроль знань під час семінарських занять проводиться у формі вибіркового усного опитування, підготовки доповідей, доповнень до доповідей, участі в обговоренні, презентації самостійних завдань, рішення ситуаційних задач.

Семестровий контроль за результатами вивчення дисципліни проводиться в останній атестаційний тиждень семестру (сесію) шляхом зваженого додавання результатів модульного контролю та постановки підсумкової оцінки до екзаменаційної відомості.

Оцінювання рівня виконання самостійної роботи на основі перевірки роботи (змістовність і конкретність, достатня повнота викладення питання; завершеність викладення думок, відсутність повторів; професійна грамотність; правильність в оформленні роботи), впевненість та аргументованості на захисту.

8 ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Поняття та історія розвитку статистики.
2. Предмет статистичної науки.
3. Поняття про закон великих чисел, динамічні та статистичні закономірності.
4. Методологія, методи та етапи статистичної науки.
5. Види господарського обліку.
6. Галузі статистичної науки та їх взаємозв'язок з іншими науками.
7. Нормативне забезпечення та організація статистики в Україні.
8. Поняття правової статистики та історія її розвитку в Україні.

9. Предмет, завдання та мета правової статистики.
10. Взаємозв'язок правової статистики і загальної теорії статистики.
11. Етапи та методи правової статистики.
12. Структура статистичного апарату в органах суду, прокуратури та внутрішніх справ.
13. Поняття статистичного спостереження: цілі і завдання.
14. Організаційні форми, види і способи спостереження.
15. Об'єкти правової статистики та особливості їх відображення.
16. Одиниці сукупності, спостереження, виміру.
17. Програма статистичного спостереження.
18. Організація статистичного спостереження.
19. Помилки статистичного спостереження і способи контролю зібраних даних.
20. Поняття про статистичні формуляри.
21. Єдиний облік злочинів та види його документів.
22. Підстави та порядок складання первинних облікових документів.
23. Організація обліку роботи і ведення статистичної звітності в органах прокуратури.
24. Види документів первинного обліку в судах та органах юстиції.
25. Поняття про статистичну звітність.
26. Види статистичної звітності в органах внутрішніх справ та прокуратури.
27. Види статистичної звітності в судах та органах юстиції.
28. Види статистичної звітності в органах, які ведуть боротьбу з адміністративними правопорушеннями.
29. Організація статистичної роботи в судах, правоохоронних органах, органах юстиції в умовах автоматизації процесів управління.
30. Вимоги, що пред'являються до статистичних даних, та їх надійність.
31. Види документів первинного обліку для реєстрації та обліку злочинів.
32. Документи первинного обліку злочинів, осіб, які їх вчинили, та кримінальних справ в правоохоронних органах.
33. Види документів первинного обліку органів суду.
34. Поняття про статистичну звітність, та їх види.
35. Поняття статистичного зведення та його види.
36. Поняття і види групувань.
37. Прийоми статистичних групувань.
38. Застосування групувань у кримінально- і цивільно-правовій статистиці.
39. Статистичні ряди розподілу.
40. Статистичні таблиці.
41. Графічне зображення правових показників.
42. Абсолютні статистичні величини.
43. Поняття відносних величин та форми їх вираження.
44. Види відносних величин.
45. Поняття і види середніх величин.
46. Середня арифметична величина: проста і зважена.

47. Середня геометрична величина.
48. Поняття моди.
49. Поняття медіани.
50. Показники варіації правових ознак.
51. Поняття рядів динаміки та їх класифікація.
52. Система показників, що використовуються в ході аналізу динаміки правових явищ і процесів.
53. Основні прийоми аналізу динаміки правових явищ і процесів.
54. Поняття статистичних індексів та їх класифікація.
55. Агрегатна форма індексів.
56. Поняття середніх індексів.
57. Базисні та ланцюгові індекси.

9 РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ

Поточний контроль за модулями

Модуль за тематичним планом дисципліни та форма контролю	Кількість балів
Змістовий модуль 1. Загальна теорія правової статистики	0... 15
1 Виконання індивідуальних завдань (сам. роб.)	0... 3
2 Підготовленість до практичних (семінарських) занять	0... 3
3 Virішення практичних завдань	0... 4
4 Virішення тестових завдань	0... 5
Змістовий модуль 2. Зведення і групування матеріалів статистичного спостереження. Узагальнюючі показники і прийоми аналізу матеріалів правової статистики	0... 45
1 Виконання індивідуальних завдань (сам. роб.)	0... 10
2 Підготовленість до практичних (семінарських) занять	0... 10
3 Virішення практичних завдань	0... 10
4 Virішення тестових завдань	0... 15
Всього за поточний контроль	0... 60
Підсумковий контроль	0... 40
Зважена семестрова оцінка	0... 100

10 ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНА ТА ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсової роботи	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
75-81	C		
66-74	D	задовільно	
60-65	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

11 МІНІМАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ЗНАНЬ ТА ВМІНЬ

З тими студентами, які до проведення підсумкового семестрового контролю не встигли виконати всі обов'язкові види робіт та мають підсумкову оцінку від 35 до 59 балів (за шкалою оцінювання), проводяться додаткові індивідуальні заняття, за результатами яких визначається, наскільки глибоко засвоєний матеріал, та чи необхідне повторне вивчення дисципліни.

Дисципліну можна вважати такою, що засвоєна, якщо студент:

1) знає:

- науково-статистичні методи;
- організацію статистичного спостереження;
- показники, за допомогою яких дається характеристика кримінально-правових, кримінологічних, цивільно-правових та адміністративно-правових явищ;
- методику їх обчислення, прогнозування того чи іншого правового явища.

2) вміє:

- заповнювати документи первинного обліку, які існують у правоохоронних органах на даний час;
- обчислювати і аналізувати систему показників, які характеризують кримінально-правові, цивільно-правові та адміністративно-правові явища;
- давати комплексну характеристику статистичних показників та їх оцінку з урахуванням тенденцій очікуваних змін.

12 РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. – К.: Юрінком Інтер, 2003.
2. Закон України “Про державну статистику” від 17 вересня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - №43.
3. Кримінальний кодекс України: Офіційний текст. - К.: Юрінком Інтер, 2002.
4. Альбом наглядних пособий по общей теории статистики. – М., Финансы и статистика, 1991.
5. Безрученко В.С., Білоус В.Г. та ін. Правова статистика. Навчальний посібник. – К., 1998.
6. Громько Л.Г. Общая теория статистики. Практикум. – М.: ИНФРА-М, 2000.
7. Захожай В.Б., Федорченко В.С. Правова статистика. Навчальний посібник. – К.: МАУП, 2003.
8. Калачева І.В., Трофімова. Правова статистика: Навч.посіб. – К.: Вид-во КНЕУ, 2005.
9. Мармоза А.Т. Правова статистика. Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2006.
10. Мармоза А.Т. Практикум з математичної статистики. Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2004.
11. Мармоза А.Т. Практикум з правової статистики: Навч. посіб. – К., 2006.
12. Мармоза А.Т. Практикум із статистики. Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2005.
13. О.Г. Кальман, І.О. Христинч. Правова статистика. Навчальний посібник. – Харків, 1999.
14. Правова статистика: Курс лекцій / За ред. О.М.Джузи. – К., 2000.
15. Правовая статистика. Учебник под редакцией Яковлевой З.Г. М.: Юрид. лит., 1986.
16. Правовая статистика: Навч. посіб. / В.С.Безрученко та ін. – К.: фірма «Дія», 1998.
17. Практикум по теории статистики. Учебное пособие / Под ред. Р.А.Шмойловой. – М.: Финансы и статистика, 2002.
18. Статистика. Курс лекций / Под ред. В.Г.Ионина. – Новосибирск, Издательство ИГАЭиУ. – М.: ИНФРА, 2000.

Допоміжна

1. Господарський кодекс України. – Х.: ТОВ “Одіссей”, 2004.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. – Х.: ТОВ “Одіссей”, 2004.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України. – Х.: ТОВ “Одіссей”, 2004.
4. Цивільний кодекс України: Офіційний текст. – К.: Кондор, 2004.

5. Вашків П.Г., Пастернак П.І., Сторожук В.П., Ткач Є.І. Теорія статистики. Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2001.

6. Теория статистики. Ученик. / Под ред. Р.А.Шмойловой. – М.: Финансы и статистика, 2001.

7. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. – К.: А.С.К., 2002.

8. Тимченко С.М. Судові та правоохоронні органи України. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004.

9. Трофімова Г.Г. Правова статистика. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. – К.: КНЕУ, 2001.

10. Трошина Т. Г. Статистика: курс лекцій. – М: “Мысль”. – 1987.

11. Харченко Л.П. Долженкова В.Г. Статистика: курс лекцій. – М: “Инфра – М”. - 1997.

12. Чермарчук В.Д. Правова статистика. – К.: МАУП, 1999.

Інформаційні ресурси

1. Електронний підручник: http://chitalka.info/pr3_14/pr3_14index.htm

2. Державний комітет статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua/>